

ערכי המעשים והמדרגות

הערכות של אמת

יש העושים מעשים גדולים מפני שהורגלו והתחנכו בהם, אבל בפנימיותם — בקרב לבם — אין להם שאיפה לדברים ההם; והסבה היא שלבם אינו מבין את ערכם האמיתי של המעשים. זה שאמר הכתוב: „סביב רשעים יתהלכון” (תהלים י”ב, ט’). פירוש, גם בעשותם את הטוב, לא יגיעו אל הנקודה המרכזית שבלבם, אלא סביב ילכו. וכל כך למה? — מפני: „כרום זלות לבני אדם” (שם), ופירשו רז”ל (ברכות ו’): „דברים העומדים ברומם של עולם ובני אדם מזלזלים בהם”; כי הזלזול בערכי הענינים מרחיק אותם מלבם. מכאן, שהדרך היחידה בה מגיע האדם במעשיו אל פנימיות לבו — אל עצמיותו האמיתית — היא שישב אל לבו את חשיבות ורוממות הענינים הרחניים.

המרחק שבין דרגה לדרגה

אין אנו יודעים את ערך המרחק שבין דרגה לדרגה במדרגות העלייה. גם המדרגות הנראות לנו קרובות עד מאד, וכמעט שלא נדע הפרש ביניהן, באמת מרחק רב מאד ביניהן. אמר הכתוב (מלאכי ג’): „ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע, בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ופירשו רז”ל (חגיגה ט’):

„אמר לו בר הי להלל: ... היינו צדיק היינו עובד אלקים, היינו רשע היינו לא עבדו. אמר ליה: עבדו ולא עבדו תרווייהו צדיקי גמורי נינהו, ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד. אמר ליה: ומשום חד זימנא קרי ליה לא עבדו? אמר ליה: אין, צא ולמד משוק של חמרים: עשרה פרסי בזוזא, חד עשר פרסי בתרי זוזי.”

לכאורה הענין תמוה מאד. אמנם החמרים נוקבים את שכר עבודתם לפי שיעורים קבועים, וכשעוברים שיעור אחד צריך להכפיל את השכר.

נאמר באנגליה, בשנת תש”ד.

אולם שכר מצוה הרי הוא המדרגה הרוחנית שקונה האדם על ידי עשיית המצוה, וכיצד יתכן שבין מאה למאה ואחת פעם יהיה ההבדל ברוחניות בכפלים? כאן מתגלה לנו יסוד חשוב: כל עלייה במדרגה, אינה רק מוסיפה על זו שלפניה, אלא מכפילה את כל מה שכלול בדרגה שלפניה. כי היא נותנת לכל פרט ופרט שבמדרגה הקודמת ערך יותר נעלה, לכן כל מדרגה מהווה עולם חדש. זהו היחס האמיתי שבין דרגה לדרגה.

הקשה אאמו"ר זצ"ל: עדיין צריך הדבר עיון, כיצד נוכל להשוות את ההבדל שבין צדיק לרשע — מן הקצה אל הקצה — להבדל הקטן (באופן יחסי) שבין למוד מאה פעם לבין למוד מאה ואחת פעם של שני צדיקים גמורים? וכיצד קוראים לצדיק גמור שלמד רק מאה פעמים „לא עבדו“?

בין מאה למאה ואחת פעם

וביאר הוא ז"ל את הענין כך: הצדיקים לעתיד לבא יתפעלו מאד כשיכירו את ההפרש העצום שבין צדיק לרשע. אמנם כבר בעולם הזה ידעו הצדיקים את ההבדל הגדול מאד שבין שתי הקצוות האלה, אך לעתיד לבא יתברר להם שכל מה ששיערו בהיותם בעולם הזה אודות ההפרש הזה — הפרש שבין קצה הקדושה לקצה הטומאה — איננו כלום, לא מיניה ולא מקצתיה, לעומת ההבדל הכביר והאיום אשר יגלו לאמיתו בין צדיק לרשע. זהו מה שאמר הנביא: „ושבתם וראיתם“, היינו שישובו ויראו לעתיד לבא בכח ההבחנה האמיתית עד כמה טעו בהערכתם בהיותם בעולם הזה.

אך התפעלותם תגדל עוד יותר כשיגלו טעות יסודית נוספת בהערכתם. בעולם הזה, גם הצדיק הגדול ביותר המלומד במלחמת היצר ויודע את קושי העבודה, גם הוא כמעט לא יבחין בהבדל שבין מאה למאה ואחת פעם. הן כל דבר קשה בראשיתו, אך זה שכבר כפה את יצרו מאה פעם, שוב לא תכבד עליו כל כך הפעם המאה ואחת, ומשום כך סבורים שההפרש בזה קטן הוא מאד. אולם בעלמא דקשוט, במקום הערכים האמיתיים, ישתוממו ויווכחו לדעת שגם הצעד הקטן ביותר בעלייה מרומם את האדם לדרגה הכפולה ממדרגתו הקודמת. והתפלאותם בזה תשוה בתוקפה להתפעלותם מהכרת ההבדל האמיתי שבין צדיק לרשע ממש!

ויש להעמיק יותר בדבר. מה היינו אומרים לו ראינו צדיק שעובד את ה' הרבה מאד, אך חסר לו עדיין הצעד האחרון שלפני השלמות, וצדיק שני שהגיע אל השלמות ממש. האין ההפרש ביניהם גדול עד מאד? הן זה שלם וזה חסר! אמנם חסר רק משהו, אבל על כל פנים חסר הוא. והנה במדרגות הרוחניות בכל צעד וצעד באה איזו בחינה לידי שלמותה. זהו

ביאור מה שאמרנו לעיל, שבכל דרגה מגיע לעולם חדש. כי מי שחסר לו כלשהו מהשלמות לעומת חברו — חסר הוא את השלמות של הבחינה ההיא אשר לה הגיע חברו, בחינה המהוה בשבילו עולם חדש לגמרי; לכן הוא עדיין בגדר „לא עבדו“ כלפי חברו שהגיע בבחינת השלמות שלו לגדר „עובד אלקים“.

וביותר יובן מדוע הביאו רז"ל את המשל של מאה ומאה ואחת, שכן מאה ואחת פעם היא בחינת השלמות של כח הזכרון. ששוב אינו שוכח (כמוזכר בספרים הקדושים). והרי מי שחוזר על למודו עושה זאת למען לא ישכח, ואם חיסר פעם אחת, ולא שנה אלא מאה פעמים, על ידי חסרון צעד קטן זה הפסיד הוא את שלמות הזכרון. דבר זה הוא דוגמא לכל הענינים הרוחניים, בכל דרגותיהם; כל צעד נוסף מזכה את האדם בבחינת שלמות מיוחדת, ובשל חסרון כל שהוא תחסר לו השלמות ההיא. אין „עובד אלקים“ אלא השואף לשלמות האפשרית שבמדרגתו.

ערכם של מעשים קטנים

איתא בגמרא (עבודה זרה י"ח.) שרבי חנינא בן תרדיון היה מקהיל קהילות ברבים בשעת גזירת שמד ללמד תורה במסירות נפש, ונתפש ונגמר דינו לשריפה וספר תורה עמו. וכששאל את רבי יוסי בן קיסמא: „מה אני לחיי העולם הבא?“ אמר לו: „כלום מעשה בא לידך?“ ושאל אאמור"ר זצ"ל: הרי הדבר תמוה, האם לא די במסירות נפש כזו לזכות לעולם הבא? ועוד, מה השיבו: „מעות של (סעודת) פורים נתחלפו לי במעות של צדקה, וחלקתים (כולם) לעניים“ — וכי מעשה קטן זה גדול הוא ממסירות הנפש ללמד תורה ברבים? מה ראה איפוא רבי יוסי בן קסמא להשיבו „אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי!“ משום מה התפעל כל כך ממעשה קטן זה?

וגדולה יותר התמיהה, שכן שנינו באבות (פרק ו'): „אמר רבי יוסי בן קיסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד... אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו: אם אתה גותן לי כל כסף ואבנים

טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה". וכי זה שכל עושרי של עולם איננו נחשב לו למאומה לעומת תועלת רוחנית, יש לו להתפעל ממעשה קטן של מעות פורים הנ"ל?

הכרת הפנימיות

אולם פשר הדבר הוא, שבדברים גדולים אינה ניכרת המדרגה האמיתית של פנימיות האדם, שכן הרבה התלהבות חיצונית עושה. אבל בדברים קטנים שלכאורה אין להם ערך וחשיבות, דוקא בהם מתגלה פנימיותו של האדם, היא מדרגתו האמיתית. הלא אנו רואים שאין אדם מקפיד על פחות משה פרוטה, ואינה נזכרת בחשבונות, אלא אם חזי לאצטרופי. ובכל זאת, דרך הסותרים לעגל בסוף חשבונם פחות משה פרוטה לפרוטה, ולא לנכותה מהחשבון. מכאן שחמדת הממון שולטת אפילו במשהו, וכשמגיע הדבר לכלל מעשה, אם לחשב מחצית הפרוטה לחברו או לעצמו, הוא מוסיפה לעצמו. זה הסבר דברי רז"ל שגדולתו של איוב היתה בזה שהיה מוותר על חצי פרוטה משלו (ב"ב ט"ו: ועי"ש ברש"י). כן הוא דרך המדות ששולטות אפילו בדברים הקטנטנים, ודוקא שם מהותו של האדם ניכרת. אלה הם דברי אאמו"ר זצ"ל הנפלאים בחכמת כחות הנפש.

ושנינו בשמות רבה (ב', ג'): „אין הקב"ה נותן גדולה לאדם עד שבדקהו בדבר קטן", ומובא שם במדרש שבחן הקב"ה את משה ודוד בדברים קטנים, עיי"ש. כי בירור המדרגה האמיתית של האדם הוא דוקא בדברים קטנים.

טהרה „לשמה"

ועדיין יש לשאול, הרי גם אנו עושים לפעמים כמעשה דרבי חנינא בן תרדיון, שאם יפלו מספר מטבעות לתוך קופה של צדקה, פעמים שנוותר עליהם לטובת הצדקה. האם גם לנו זה לאות שהננו בני עולם הבא? לא כן הדבר, כי אנו עושים זאת לא מפני שקטן הדבר בעינינו, ומובן מאליו הוא, אלא שנחשוב זאת למעשה צדקה הראוי לציון. וכיון שכן, אין מזה הבחנה על מדרגת עולם הבא שלנו. אולם בעיני רבי חנינא בן תרדיון, לא נחשב הדבר למאומה, ולא עלה על דעתו כלל בשעת מעשה כי עושה הוא בזה דבר טוב.

בזה מיושבים היטב דברי הרמב"ם בפירוש המשניות (סוף מכות) שמבאר שעל ידי קיום מצוה אחת לשמה זוכה אדם לחיי העולם הבא, ומביא ראיה ממעשה הנ"ל. ומהר"ל בספר „תפארת ישראל" (פרק ה') דחה ראייתו, והסביר שאין זה אלא סימן על שקיים את כל המצוות